

לקראת שבת

עיונים וביאורים בפרשת השבוע

שנה ח / גליון שסו
ערש"ק פרשת בהעלותך ה'תשע"ב

עומד חוץ לעזרה מדוע נק' ב'דרך רחוקה'

עבודת המוח או עבודת הלב?

בגדר אין ציבור נדחה לפסח שני

עניות ושפלות של שקר

פתח דבר

בעזה"ת.

לקראת שבת קודש פרשת בהעלותך, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי', את הקונטרס 'לקראת שבת' (גליון שסו), והוא אוצר בלום בעניני הפרשה מתוך רבבות עניני חידוש וביאור שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקללה"ה נבג"מ ז"ע.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים בשלימותם כפי שנאמרו, ואף עובדו מחדש ונערכו ע"י חבר מערכת, ופשוט שלפעמים מעומק המושג וקוצר דעת העורכים יתכן שימצאו טעויות וכיו"ב, והם על אחריות המערכת בלבד, ושגיאות מי יבין.

ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו על-אתר או בתוכן העניינים), שם נתבארו הדברים באריכות, במתיקות ובתוספת מראי מקומות.

* * *

ויה"ר שנוכה לקיום היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", ונזכה לשמוע תורה חדשה, "תורה חדשה מאיתי תצא", במהרה בימינו ותיכף ומיד ממש.

בברכת שבתא טבא,

מכון אור החסידות

קובץ זה יוצא לאור לזכות האחים
הרה"ח הרה"ת ישראל אפרים מנשה שי'
והרה"ח הרה"ת יוסף משה שי'
וכל בני משפחתם שיחיו
זאיאנץ
ס. פאולו ברזיל

להצלחה רבה ומופלגה בגשמיות וברוחניות

צוות העריכה וההגהה:
[ע"פ סדר הא"ב]

הרב שמואל אבצן, הרב לוי יצחק ברוק, הרב משה גורארי, הרב יוסף גליצנשטיין, הרב צבי הירש זלמנוב,
הרב שלום חריטונוב, הרב אברהם מן, הרב ישראל ארי' ליב רבינוביץ', הרב מנחם מענדל רייצס

יוצא לאור על ידי

מכון אור החסידות

United States ארץ הקודש
1469 President St. ת.ד. 2033
#BSMT כפר חב"ד 60840
Brooklyn, NY 11213 3734-738-03
8673-534-718 הפצה: 9262674-08
www.likras.org • Likras@likras.org

נדפס באדיבות

The Print House
538 Johnson Ave. Brooklyn, NY 11237
718-628-6700

תוכן העניינים

ה. מקרא אני דורש.....

או בדרך רחוקה: חוץ לחומת העזרה

יביא קושיית המפרשים מדוע הוציא רש"י את תיבת 'רחוקה' מפשוטו ופירש דהיינו מחוץ לחומת העזרה, ויבאר דהוכרח רש"י לפרש כן, דאל"כ יוקשה מה שלא פירט הכתוב גם מי שהי' קרוב למקדש ולא הקריב הפסח לאונסו, ועל כרחנו לומר שב'דרך רחוקה' נכלל גם זה (ע"פ לקוטי שיחות ח"ח עמ' 61 ואילך)

י. פנינים.....

עיונים וביאורים קצרים

יא. יינה של תורה.....

אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות: עבודת המוח או עבודת הלב

ביאור המעלות והחילוקים שבב' הדרכים הכלליים בעבודת ה' – עבודת השכל והמוח ועבודת הרגש והלב, וביאור פרטיהם כפי שנרמזים בב' השיטות הכלליות באופן הנחת המנורה בביהמ"ק – אם "צפון ודרום מונחת", או "מזרח ומערב מונחת". והמסתעף מזה יסודות כלליים בדרכי העבודה הנ"ל.

(ע"פ 'דשימת המנורה', חלק הדרוש והרמז – עמ' קיא ואילך)

יז. פנינים.....

דרוש ואגדה

יח. חידושי סוגיות.....

בגדר אין ציבור נדחה לפסח שני

יסיק פירוש מחודש בהא דאין ציבור נדחה לפ"ש, שהוא דין בפסח ראשון ולא בפסח שני / יחדש עוד דדין זה הוא דוקא כשהדחי' היא מצד דין תורה כטומאה וכיו"ב ולא מאונס צדדי / יפלפל אם יש לחשוש בזה"ז לדעת ר"י דפריש ולהיות בדרך רחוקה בפ"ר ופ"ש, וגם יחדש פירוש בהא דאין טומאה דוחה פ"ש

(ע"פ לקוטי שיחות ח"י"ב עמ' 216 ואילך)

כז. תורת חיים.....

מכתבי קודש אודות גודל הנחיצות וההכרח בלימוד הלכות הצריכות בעניני אורח חיים, שהרי העיקר הוא לדעת את המעשה אשר יעשון

כט. דרכי החסידות.....

מכתב קודש מכ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ מליובאוויטש נ"ע ובו סיפור נפלא אודות עניוות ושפלות של שקר של תלמיד חכם לפני התקרבותו אל הבעל שם טוב

מקרא אני דורש

או בדרך רחוקה: חוץ לחומת העזרה

יביא קושיית המפרשים מדוע הוציא רש"י את תיבת 'רחוקה' מפשוטו ופירש דהיינו מחוץ לחומת העזרה, ויבאר דהוכרח רש"י לפרש כן, דאל"כ יוקשה מה שלא פירט הכתוב גם מי שהי' קרוב למקדש ולא הקריב הפסח לאונסו, ועל כרחנו לומר שב'דרך רחוקה' נכלל גם זה

א. בפרשתנו מדובר אודות האנשים אשר היו "טמאים לנפש אדם, ולא יכלו לעשות הפסח" (ט, ו);

וכאשר באו וביקשו על נפשם ממשה רבינו, נצטווה משה שיכולים הם להשלים את קרבנם בפסח שני: "דבר אל בני ישראל לאמר, איש איש כי יהי' טמא לנפש או בדרך רחוקה לכם או לדורותיכם, ועשה פסח לה'. בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים גו'" (ט, ט ואילך).

ובפירוש רש"י:

"או בדרך רחוקה - נקוד עליו, לומר: לא שרחוקה ודאי, אלא שהי' חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה".

[ולאחר מכן ממשיך (באותו ה"דיבור") וכותב כמה הלכות בעניני פסח שני: "פסח שני - מצה וחמץ עמו בבית, ואין שם יום טוב, ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו". וכבר נתבאר המשך זה במדור זה מש"פ בהעלותך תש"ע (ע"פ המבואר בלקוטי שיחות ח"ח עמ' 65 ואילך), עיי"ש בארוכה - וצרף את הדברים להמתבאר כאן].

וכד דייקת יש בלשון רש"י דיוק בולט:

בפשטות נראה, שכוונת רש"י היא לבאר את טעם ה"ניקוד" שעל תיבת "רחוקה"; אך אם כן, הי' לו להעתיק ב'דיבור המתחיל' רק תיבת "רחוקה" (שאותה בא לפרש) – ולמה הוסיף והביא גם את התיבות שלפני כן: "או בדרך"?

[ולהוסיף, שעיקר הקושיא היא בזה שהעתיק תיבת "או". – כי, תיבת "בדרך" אפשר לומר שהיא נמשכת אחר תיבת "רחוקה", ורש"י בא לפרש את המשמעות הכללית של "דרך רחוקה"; אך תיבת "או" היא לכאורה ענין בפני עצמו, ואין דברי רש"י שייכים אלי' כלל].

ב. ובאמת, שמלבד דיוק זה שב'דיבור המתחיל' – הרי גוף דברי רש"י דורש הסברה:

לכאורה משמע (כנ"ל) שרש"י בא לפרש הטעם ש"ניקוד" על תיבת "רחוקה". וכפי שמבואר במפרשים: פשט הלשון "בדרך רחוקה" מצד עצמו, משמעו – שהאדם רחוק הוא ממש מן העזרה ואינו יכול לבוא; וזה שרש"י הוציא הלשון מפשרוה ופירש שאפילו מי שהי' קרוב לעזרה (ורק שנמצא 'חוץ לאסקופת העזרה') נחשב הוא "בדרך רחוקה" – הרי זה מכת ה"ניקוד" שעל תיבת "רחוקה".

[ובזה מיישבים קושיית הרמב"ן, שתמה על רש"י וז"ל: "כתב רש"י שהי' חוץ לאסקופת העזרה כל זמן השחיטה' והוא נרמז בניקוד כפי הדעת הזאת; ואני תמה עליו – למה תפס לו שיטת רבי אליעזר (פסחים זג, ב)?! והנכון לתפוס בשיטתו של רבי עקיבא.. וכן דעת האמוראים בגמרא.. כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה'. והוא פשוטו של מקרא, כי העומד בתחילת בין הערביים במקום שלא יגיע לעזרה בעת השחיטה – 'דרך רחוקה' היא לו ופטור".

ועל זה תירץ הרא"ם, וז"ל: "...דברי רבי אליעזר הם קרובים לפשוטו של מקרא יותר מדברי רבי עקיבא, מפני שהנקודה בכל מקום מוציאה הדבר ממשמעותו; ועל כרחנו לומר גם פה שמלת 'רחוקה' אינה כמשמעה".

ועד"ז כתב בגור ארי': "לרבי עקיבא לא יתורץ הנקודה שהיא על 'רחוקה' – דהאי 'דרך רחוקה' ממש.. כיון שאי אפשר להגיע לירושלים כל זמן שחיטה! ומפני הנקודה פירש אליבא דרבי אליעזר".

אך כד דייקת שפיר, אין לומר שכל מה שהוקשה לרש"י הוא ה"ניקוד" שעל תיבת "רחוקה", כי בכמה מקומות מצינו "ניקוד" על אותיות במקרא, ורש"י אינו נדרש לפרשן כלל [כגון (מקומות מנוקדים המוזכרים ומפורשים בספרי כאן): א] "ונשים עד נפח אשר עד מידבא" (חקת כא, ל) – נקוד על הרי"ש, ורש"י אינו מפרש מאומה; ב] "ועשרון עשרון" (פינחס כט, טו) – נקוד על וא"ו, ורש"י אינו מפרש מאומה], ומזה מוכח שענין הניקוד אינו קושיא חזקה בדרך הפשט, "פשוטו של מקרא";

לקראת שבת

ז

ועכצ"ל, שבמקומות שבהן רש"י מפרש את ה"ניקוד", הוא רק לפי שעל ידי זה מתיישב איזה ענין (נוסף) בפשטות הכתוב. – ולפי זה יש להבין בעניננו, מה הוקשה לרש"י בפשט הכתוב עצמו, דלכאורה התיבות "בדרך רחוקה" מובנות היטב ואין בהן כל קושי!?

ג. ויש להוסיף בזה:

גם אם יש הכרח להוציא את התיבות "בדרך רחוקה" מפשוטן (מכח ה"ניקוד" שעל תיבת "רחוקה" או מכח טעם אחר), ולפרש שה"ריחוק" אינו ריחוק גמור –

לכאורה עדיין הי' לנו לפרש לכל הפחות שמדובר בדרך רחוקה קצת, וכגון: לפרש שהאדם הי' רחוק מהעזרה (לכה"פ) חמש אמות, וכפי שנרמז בזה שה"ניקוד" הוא על האות ה"א (שב"רחוקה") שמספרה חמש. (וכן פירש הרע"ב במשנה בפסחים שם).

ומדוע פירש רש"י "שהי' חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה" – היינו, שיתכן והי' קרוב לעזרה כחוט השערה, ובכל זאת הוא נחשב "בדרך רחוקה"; עד כדי כך יופקע "רחוקה" מכדי פשוטו?! ...

ד. ויש לומר הביאור בזה:

אכן, כאשר לומדים התיבות "בדרך רחוקה" כשלעצמן – פשוט שמובנן כמשמען: מי שנמצא במקום רחוק שאינו יכול להגיע לעזרה בעת שחיטת הפסח (אולם מי שנמצא בקירוב מקום בוודאי נחשב "קרוב" ואינו "בדרך רחוקה" כלל);

אך מה שהוקשה לרש"י הוא (לא התיבות "בדרך רחוקה" בפני עצמן, אלא) המשך הענין שבפרשה. וזהו שהוא מעתיק מן הכתוב (לא רק התיבות "בדרך רחוקה" אלא גם) את התיבה "או" ("או בדרך רחוקה"), שבה מודגש כי "בדרך רחוקה" בא בהמשך לאפשרות נוספת (שדוקא על זה מתאים הלשון "או"), ובזה הוא הקושי.

והיינו:

דברי הקב"ה אל משה בדין פסח שני באו בהמשך לטענת האנשים שהיו טמאים "ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא". ולכן בתחילה כתוב הדין במי שהי' טמא – "איש איש כי יהי' טמא לנפש".

אמנם אחר שכבר נאמר דין זה, הוסיף הכתוב גם אפשרות נוספת של מי שלא יכול הי' לעשות הפסח: "או בדרך רחוקה".

וכאן מתעוררת הקושיא – זה שיהודי לא הצליח לבוא לעזרה ולעשות הפסח יכול להיות מכמה טעמים, ולא רק בגלל שהי' "בדרך רחוקה"! אם כן, מה טעם תפס הכתוב דוקא את הדוגמא של "או

בדרך רחוקה, ולא הזכיר את מי ש(גר בקירוב מקום, אך) לא יכול לבוא לעזרה מחמת אונס אחר?!
ה. ועל זה הוא שמתרץ רש"י ומחדש, דאין הכי נמי – "נקוד עליו, לומר לא שרחוקה ודאי אלא
שהי' חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה":

אין להקשות מדוע שבק הכתוב שאר מקרים של אונס – משום שבאמת כל מקרי אונס נמצאים
הם בכלל "בדרך רחוקה";

כי, "רחוקה" פירושו כל מי שהי' מחוץ לאסקופת העזרה בזמן שחיתת הפסח – ואין נפק"מ
בטעם הדבר, אם משום שהוא גר בריחוק מקום, או מחמת אונס אחר, או אפילו אם במזיד לא נכנס
לעזרה: כיון שהוא לא הי' בתוך העזרה – נחשב הדבר עבורו כ"דרך רחוקה".

[לכאורה אפשר להקשות: אם זהו הפירוש "בדרך רחוקה" – הרי במילא נכלל בזה גם "טמא
לנפש", שגם הוא נמצא מחוץ לעזרה (כי מחמת טומאתו אסור לו להיכנס לעזרה); אם כן, מדוע
הוצרך הכתוב לפרט "טמא לנפש", ולא די בהגדרה "בדרך רחוקה" שכוללת הכל?

והתירוץ לזה – בפשטות: הפרשה באה בעיקר כתשובה על שאלת האנשים שהיו טמאים, ולכן
מתחילה מזכיר הכתוב את "טמא לנפש" דבי' עסקינן, ורק אח"כ מוסיף שכן הוא בכל מקרה של
"דרך רחוקה" (וראה ספרי כאן: "טמא לנפש – זה דבר ששאל; או בדרך רחוקה – זה דבר שלא שאל").

ועוד יש לומר, שבטענת האנשים התכוונו לבקש על נפשם שיוכלו להקריב את הפסח במועדו
על אף טומאתם (ראה פרש"י פרשתנו ט, ז), ולכן הוצרך הכתוב לחדש "איש איש כי יהי' טמא
לנפש... ועשה פסח לה' בחודש השני" – ואינו יכול לעשות פסח ראשון (וכן הוא בגמרא – פסחים צג, א:
"למה נאמר טמא... דאי בעי למיעבד בראשון לא שבקינן ליה").

ו. והנה, רש"י מדייק ואומר "שהי' חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה". והיינו, דאף שיש
בדברי רש"י קולא גדולה, שכל מי שהי' "חוץ לאסקופת העזרה" נחשב "בדרך רחוקה" ויכול לעשות
פסח שני – הרי זה דוקא אם הוא הי' מ"חוץ לאסקופת העזרה" במשך כל זמן שחיתת הפסח; אבל
אם רגע אחד מתוך הזמן הי' בתוך העזרה – אף אם לאחר מכן שב ויצא מן העזרה למשך רוב זמן
השחיטה – אינו נחשב שהי' "בדרך רחוקה" ואינו יכול לעשות פסח שני.

ויש לבאר את הסברא שבדבר:

מי שהי' "חוץ לאסקופת העזרה" – נחשב כאונס: מכיון שהוא לא הי' בתוך העזרה, לא הי'
ביכולתו להקריב קרבן פסח.

ואף אם הי' במקום קרוב, והי' יכול לבוא ולהיכנס לעזרה ברגע כמימרא – ואם כן לכאורה הוא
מזיד (ולא אונס) – הרי כל זדונו הוא בענין צדדי: זה שהוא אינו נמצא בתוך העזרה לא בא לו לאונסו
אלא מחמת רצונו;

אבל בעצם העניין של הקרבת הפסח – בזה עדיין נחשב הוא לאנוס, כי סוף סוף, כיון שבפועל אינו בתוך העזרה, אין ביכולתו להקריב קרבן פסח. ולכן גם מצב זה נכלל ב"דרך רחוקה" שיכול להשלים ולעשות פסח שני.

אבל אם נכנס לעזרה, ואפילו לרגע אחד – אז אי אפשר להחשיבו כ"אנוס" כלל, כי היתה לו (עכ"פ לרגע אחד) אפשרות להקריב הפסח ולא עשה כן, ונחשב הוא "מזיד" לענין עשיית הפסח גופא.

וזהו שמדייק רש"י, שכל זה שאדם הנמצא חוץ לעזרה נחשב הוא כ"אנוס" ו"בדרך רחוקה" – הוא רק אם לא נכנס לעזרה כלל, שדוקא אז לא חל עליו בפועל גדר עשיית הפסח ולכן ניתנה לו האפשרות להשלים ולעשות פסח שני.

פנינים

עיונים וביאורים קצרים

שונאי הקב"ה ושונאי ישראל

וינוסבו משנאיך מפניך
אלו שונאי ישראל, שכל השונא את ישראל שונא
את מי שאמר והי' העולם
(י. 5. בפרש"י)

יש לעיין, מדוע הוציא רש"י את הכתוב
מפשוטו, ופי' "משנאיך" על שונאי ישראל, הרי
יש לומר בפשטות דקאי על שונאי הקב"ה?

ויש לבאר בזה, דהנה פשוט שלא מדובר
כאן על מי שאינו מאמין בהקב"ה, דבאם אינו
מאמין כלל בהקב"ה, איך אפשר שישנא אותו?
וע"כ דמאמין הוא בהקב"ה.

אך א"כ, איך יתכן כלל מציאות של "שונאי
ה'" ח"ו, הרי אם מאמין הוא בהקב"ה, וב"מי
שאמר והי' העולם", יודע ממילא שכל חיותו
וקיומו מגיעים מהקב"ה, ואיך שייך שתהי' לו
שנאה להשי"ת?

ולכן מפרש רש"י שאכן לא מדובר כאן על
שונאי הקב"ה בעצמו, דזהו דבר שא"א להיות
כלל, כ"א על שונאי ישראל, ו"כל השונא את
ישראל שונא את מי שאמר והי' העולם". וק"ל.

[ועיין במקור הדברים בלקו"ש, שביאר
מדוע לא פי' כן רש"י גם על "ויפוצו אויביך"
שלפנ"ז].

(ע"פ לקו"ש חכ"ג עמ' 73 ואילך)

הקרבת הפסח במדבר

וידבר ה' גו' בשנה השנית גו' בחודש
הראשון גו' ויעשו בני ישראל את הפסח
פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר . . ולמה
לא פתח בזה, מפני שהוא גנותן של ישראל, שכל
ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו
אלא פסח זה בלבד
(ט, א-ב. בפרש"י)

כבר הקשו מפרשים (ראה רא"ם ושפ"ח כאן. ועוד),
הרי זה ש"לא הקריבו אלא פסח זה", הוא מפני
שבשאר השנים לא נתחייבו כלל להקריב את
הפסח במדבר, וכמ"ש רש"י (בא יב, כה) "תלה
הכתוב מצוה זו [קרבן פסח] בביאתם לארץ,
ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו
בשנה השנית על פי הדיבור", וא"כ מהי גנותן
של ישראל בזה שלא הקריבו אז את הפסח?
ונדחקו לבאר באופנים שונים.

וי"ל בזה באופן חדש. דהנה בפרשה זו
מדובר אודות ה"טמאים לנפש אדם", דכשלא
יכלו להקריב את קרבן הפסח, תבעו מהקב"ה
"למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה'", והסכים
להם הקב"ה ונתן להם מצות פסח שני.

וא"כ הרי הדברים ק"ו, ומה אם מספר מועט
מבנ"י, שכשקשו מאת הקב"ה להקריב הפסח,
נתן להם פסח שני, הרי אם כלל ישראל כולו
היו מבקשים מהשי"ת שרוצים הם להקריב את
הפסח גם בשאר השנים ששהו במדבר, כ"ש
וק"ו שהי' מסכים עמהם, ונותן להם להקריב
את הפסח!

וזהו "גנותן של ישראל" שלא בקשו
להקריב את קרבן הפסח בשאר השנים.

(ע"פ לקו"ש חכ"ג עמ' 65 ואילך)

אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות: עבודת המוח או עבודת הלב

ביאור המעלות והחילוקים שבב' הדרכים הכלליים בעבודת ה' – עבודת השכל והמוח ועבודת הרגש והלב, וביאור פרטיהם כפי שנרמזים בב' השיטות הכלליות באופן הנחת המנורה בביהמ"ק – אם "צפון ודרום מונחת", או "מזרח ומערב מונחת". והמסתעף מזה יסודות כלליים בדרכי העבודה הנ"ל

א. פרשת בהעלותך בתחילתה עוסקת בהדלקת נרות המנורה, וככל ענייני התורה גם פרשת מנורת הזהב יפה היא נדרשת בלימוד דרכי עבודת ה'.

כשעוסקים בלימוד דרכי עבודת ה', הרי אף שיש בהם ריבוי מדרגות ואופנים שונים היאך יגש האדם אל הקודש לעבוד עבודתו, הנה בדרך כלל ניתן לחלקם לב' מחלקות כלליות: הא' – היא עבודת המוח והשכל, והב' – היא עבודת הלב והרגש.

ובראשית הדברים יתבארו היטב ענין ב' דרכים אלו, מהותם ומעלותיהם, ואחר כן יתבאר הקשר והלימוד דב' דרכים אלו באופן נפלא ממחלוקת באופן הנחת המנורה בבית המקדש, ומעוד פרטי דינים דהמנורה, דבה עסקינן בתחילת הפרשה.

עבודת המוח והשכל – לימוד תורת ה' בהבנה והשגה

ב. הנה סוג העבודה הראשונה (הנ"ל) היא עבודת לימוד תורתו של הקב"ה, והשגתה בשכלו והבנתו של האדם.

לקראת שבת

אמנם, כיון שיש בזו העבודה חילוקי מדרגות, שיש מי שדעתו יפה ויש מי שאין דעתו יפה, הנה לא רבים הם היכולים לבוא לשלמות עבודת המח והשכל, ורק יחידי סגולה ביכולתם לעמוד על עבודה זו בשלימותה. אך מאידך גיסא, להיות כל אדם באשר הוא, בעל שכל והבנה, הנה היכולת והחובה על כאו"א לגשת לעבודה זו ולעסוק בתורת ה' לפום שיעורא דילי'.

אך יסוד גדול ישים האדם אל ליבו בגשתו אל הקודש בעבודת השכל והמות, והוא שהדרך האמיתית לבוא ולעמוד על אמיתתו של ענין, היא התשוקה לעמוד על האמת. דזה ברור שהלומד על מנת לקנטר או להעמיד על דעתו וכיו"ב לא יעלה בידו מאומה, אך יתירה מזו צריך לשים על לבו – שתכלית המטרה בלימודו הוא לכוון אל האמת, להבין ולהשיג בשכלו את דבר ה' שבתורה.

ובאם זו תהי' כל מגמתו בגשתו אל לימוד התורה, רק להבין את דברי התורה לאשורם ולא לסטות מהם ימין או שמאל, אזי זוהי הדרך שלפי דרגתו והשגתו יהי' ביכולתו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד.

המעלה בלימוד התורה – גם בלימוד פרט הקטן שבה מתאחד הלומד עם חכמתו של הקב"ה

ג. והרבה יש להאריך במעלת עבודה זו דלימוד התורה, ונקודה עיקרית ויסודית בזה – מה שנבדלה התורה משאר חכמות שבעולם להיותה חכמתו של הקב"ה. שענין זה הוא בכל התורה כולה עד לפרט הכי אחרון שבה, שכבר ידענו מה שאמרו רז"ל (מגילה יט, ב. ועוד) "אפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נאמר למשה בסיני".

ולהיותה חכמתו של הקב"ה, הרי נעלית היא במאוד מכל החכמות שבעולם, שענין זה מתבטא בריבוי ענינים, ומהם: מה שהיא נצחית ואין שייך בה שום שינוי (יעויין רמב"ם הל' יסוה"ת רפ"ט); מה ש"אין דברי תורה מקבלין טומאה שנאמר הלא כה דברי כאש כו" (ברכות כב, א); מה שהתורה היא למעלה מהזמן והמקום, שלכן מצינו (מנחות קי, א) ש"כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכו", דאף שלומד תורת החטאת בזמן הגלות ובחוצה לארץ הנה כיון שהתורה היא למעלה מהגבלות הזמן והמקום נחשב לו הדבר כאילו הקריב חטאת, ועוד הרבה כיו"ב.

ומה נפלא הדבר, שכשיושב אדם ועוסק בתורה ומבין בשכלו איזה ענין של תורה, הרי הוא זוכה באותה שעה ששכלו (שכל נברא פשוט ומוגבל) מתאחד עם חכמתו של הקב"ה עצמו שהיא בלי גבול ותכלית (יעויין תניא פ"ד ופ"ה).

גודל ההפלאה שבזה הענין ניתן ללמוד ממאמר רז"ל (עבודה זרה יט, א) "בתחילה נקראת על שמו של הקב"ה, ולבסוף נקראת על שמו שנאמר בתורת ה' חפצו ובתורתו".

דהנה, יכול הטועה לטעות ולחשב בליבו, שלהיות והתורה היא חכמתו של הקב"ה, נעלית היא באין קץ מעניני העולם, וא"כ כשלומדים איזה פרט קטן מדיני תורה העוסקים באיזה ענין גשמי, הרי אין תופסים ומשיגים בזה את קדושת התורה ממש כפי שהיא אצל הקב"ה.

לקראת שבת

יג

אך ממאמר רז"ל הנ"ל נראה ברור שאין האמת כן. דמכך שמשווה הגמ' את לימוד התורה כפי שלומדה האדם לכפי שהיתה קודם אצל הקב"ה, הנה מזה משמע שאף כפי שניתנה התורה בעוה"ז באופן שעוסקת היא בענינים גשמיים, אין זה ח"ו ירידה בקדושתה, והרי היא נשארת בירידתה באותה הקדושה ממש כמו שהיא למעלה. ורק שבכדי שיוכל האדם הגשמי להשיגה בשכלו, נתלבשה התורה בדברים גשמיים, אך אין בזה כל ירידה בקדושת התורה ח"ו.

ביאור עבודת הלב והרגש – שכל אחד יכול לבוא לשלמותה

ד. והנה, סוג ודרך נוספת בעבודת הבורא, היא כנזכר לעיל – עבודת הלב והרגש. ובזו העבודה כל אחד ואחד שייך לבוא לשלימותה, דכיון שבלב ורגש עסקינן הרי כאו"א לפי דרגת לבבו ומדריגת נשמתו יכול לבוא בשלימות להרגש ליבו הוא, באהבתו ויראתו לבורא ית'.

(דהנה, בלימוד התורה ישנם חילוקי מדריגות בהבנתה, שאין כאו"א יכול לבוא להשגת כל התורה בשלימותה, ורק שכאו"א לומד לפום שיעורא דילי'. אך בעבודת הלב והרגש אין הדבר כן, דבעבודה זו כאו"א יכול לבוא לתכליתה, דכיון שמעיקרה היא עבודה המסורה ללב האדם, א"כ, דרגת האהבה או היראה שיוכל להשיג בליבו היא היא שלימות העבודה).

אלא שגם בזו העבודה ישנם חילוקי מדריגות. שיש עובד ה' מאהבה ויש עובדו מיראה, ובכל א' מהם ריבוי מדריגות כנפרט בספרים הק', וכשנדבר בכללות הנה נחלקים עובדי הלב לשבעה סוגים, שהם כנגד שבעה מידות שבלב, שכאו"א יש לו קו דילי', שהיא דרכו הסלולה אשר ילך בה בעבודתו את השי"ת (ויעויין בזה בלקו"ת פרשתנו, ביאור פרטי חילוקי הדרגות דשבעת המידות בעבודת האדם, שהם כנגד שבעת קני המנורה).

[והיינו, שמלכתחילה נחלקת עבודה זו לריבוי סוגים. דכל אחד מה שיש בליבו להשיג היא היא שלימות המדריגה והדרך בה ילך הוא. משא"כ בלימוד התורה, שהתורה היא בעלת עומק נפלא עד מאוד, ורק שאלו שאינם מסוגלים לבוא לשלימות ההשגה, לומדים כפי השגתם (ובלבד שלא יסורו מנקודת האמת, כנ"ל)].

יראת שמים היא היסוד לעבודת הרגש והלב

ה. וכשם שלעיל בנוגע ללימוד התורה למדנו שישנו היסוד שעל כאו"א לשים אל ליבו (שלא יסור מנקודת האמת), עד"ז הוא גם בעבודת הלב והרגש שישנו יסוד ועיקר לכללות העבודה. והוא שתהי' לו להעובד ה' יראת שמים וביטול, שתהא אימת מלך מלכי המלכים עליו, והיא תנחהו במעגלי צדק.

שהרי ייתכן ומצד טבע נפשו ימשך לענינים שאינם רצויים, ורק כשישים תדיר לנגד עיניו יראת המלך הביטול אליו, אזי יוכל לעבוד את ה' בעבודת הרגש והלב (ויעויין בזה בתניא פמ"א).

לקראת שבת

ויש לפרט ב' ענינים שהם מהווים שורש ויסוד לכללות העבודה. דראשית צריכה להיות אצל האדם הכרת שפלותו בעיני עצמו, שע"ז כל תאוותיו ורצונותיו לא יתפסו אצלו שום מקום כלל. והמדריגה הב', היא שישים אל ליבו תמיד המחשבה והדעת להיות מקושר בהקב"ה בתכלית, ושאינו רוצה ליפרד ח"ו ממנו.

וחילוק גדול בין ב' עניני ביטול הללו, שהרי להכיר בשפלות עצמו זהו ביכולת כאו"א, דכיון שכן הוא האמת ד"מה אנו מה חיינו וכו'" (נוסח התפילה), מובן שאין העבודה בזה אלא לגלות המציאות האמיתית, שזה בכוחו של כאו"א.

אך ההתקשרות התמידית בבורא ית', הנה לזה ניתן לבוא רק בחסדו הגדול עלינו. דכיון שאין ערוך ודמיון כלל בין בורא ונברא, היאך יגיע להשיג שמץ מנהו מהבורא ולקשר עצמו בו. ורק בחסדו הגדול, שברצונו ית' שנתקשר עמו, נתן לנו התורה והמצוות שבהם ועל ידם נוכל להתקשר בו ית'. ועל כן, ההתקשרות עם הבורא ב"ה (בשונה בהביטול שיש לו מה שמכיר בשפילות עצמו) הוא רק בחסדו הגדול עמנו תמיד.

ב' שיטות באופן הנחת המנורה הם ב' הדרכים הנ"ל בעבודת השי"ת

ו. והנה, כל הדברים האמורים נרמזים בהשיטות שמצינו בענין המנורה הטהורה. דהנה, בלימוד ענינים של כלי המקדש בעבודת הבורא, ענין ה"מנורה" רומז לעבודה רוחנית של האדם החפץ להתקרב ולידבק בבוראו. דכיון שענינה של המנורה היא הדלקת נרות המאירים, הרי היא אור המאיר את הגשמיות (זאת בניגוד לשלחן (עד"מ), שהי' מונח עליו לחם גשמי, שזה רומז על נתיב אחר בעבודת ה' – מה שעל האדם לעבוד עם גופו וחומריות העולם בכלל לזככם ולקדשם לה').

וכיון שכן, מובן שהמנורה ענינה לרמז על ב' עבודות אלו, שהם כללות ענין העבודה הרוחנית שבנפש האדם, מה שרוצה להתקרב ולידבק בבוראו, אם בדרך המוח והשכל או בדרך הלב והרגש.

והנה, מצינו בגמ' (מנחות צה, ב) ב' שיטות כלליות היאך היתה עמידת המנורה בהיכל, דלדעת רבי המנורה היתה מונחת לאורכו של ביהמ"ק – "מזרח ומערב מונחת". ולדעת רבי אליעזר בר"ש היתה מונחת לרוחבו של בית המקדש – "צפון ודרום מונחת".

ויש ללמוד בדרך הרמז דמ"ד "צפון ודרום מונחת" תופס לעיקר את עבודת המוח והשכל, ומ"ד "מזרח ומערב מונחת" תפס לעיקר את עבודת הלב והרגש, וכדלקמן.

בין דרום לצפון המקדש היתה הקדושה שווה

ז. הנה נתבאר לעיל במעלה הנפלאה שמצינו בלימוד תורתו הק', שעל אף שיש בה חילוקים עצומים במדריגות ההשגה, דיש מי שמשיג מעט שבמעט, ולעומתו ישנם המעפילים ומתרוממים להשגות נפלאות בהבנת התורה, ואעפ"כ בנוגע לקדושת התורה, מה שהיא חכמתו של הקב"ה הנה

בזה אין חילוקים. היינו, שאין נוגע מידת הבנתו והשגתו, ובכל חלק קטן מהתורה שהבינו והשיגו במוחו ישנה לקדושת התורה בשלמות.

ובזה יש לבאר הטעם שהיתה המנורה "צפון ודרום מונחת", דהנה חילוקי מדרגות היו בקדושת ביהמ"ק ממזרח למערב. דכל שהוא קרוב יותר למערב, לקודש הקדשים שבו מונח ארון הקודש, הוא המקום קדוש יותר.

דהיכל הי' קדוש יותר מהעזרה, וקודש הקדשים שהוא ממערב להיכל הוא המקודש ביותר. ובפרט לשי' הרמב"ם (הל' ביהב"ח רפ"ד) שהארון הי' במערב קדש הקדשים גופא, וכ"ה ברשב"ם (ב"ב צט, א) שהי' הארון אצל כותל המערבי שבקודש הקדשים. משא"כ מצד צפון לצד דרום לא היו כל חילוקי מדרגות, והיתה הקדושה שווה.

וזהו הטעם שלשיטה זו היתה המנורה מונחת "צפון ודרום", ללמדנו שכל חילוקי המדרגות שבלימוד התורה הם רק בהבנתה והשגתה. אך בקדושת התורה אין כל חילוק, ולימוד התורה של הקטן שבקטנים המבין דין פשוט בתורה, קדושה יש בו כהבנה עמוקה ביותר כנ"ל.

פיות ששת הקנים פונים לנר האמצעי

– היסוד הנ"ל שעיקר עבודת השכל הוא להבין דברי התורה בלבד

ח. וכן יש ללמוד רמזים מהמנורה עצמה (נוסף על הנ"ל מצורת הנחתה מצפון לדרום):

במנורה היו שבעה קנים ששישה מהם יוצאים מב' צדדיו של הקנה האמצעי. והנה, לדעה זו, שהמנורה "צפון ודרום מונחת", לא הי' נר שהי' קרוב יותר לצד מערב, אלא שהנר האמצעי, הוא הי' "נר המערבי", לפי שפיו פנה למערב. ופיות שאר ששת הנרות פנו כלפי נר האמצעי (עיין מנחות צה, ב).

ויש לפרש בזה (לשיטה זו שהמנורה מסמלת את לימוד התורה) שששת הקנים הינם כנגד ששה סדרי משנה, ונר המערבי הוא רומז לתורה שבכתב שהיא המקור לכל ששה סדרי משנה, תורה שבעל פה.

וזהו שפי נר המערבי פונה למערב, מקומם של לוחות הברית, שהם עיקר תורה שבכתב, ופיות ששת הנרות פונים כלפי נר המערבי, שזה מרמז על היסוד והעיקר הגדול הנזכר לעיל, שאסור לנטות מנקודת האמת ימין ושמאל, היינו שתהי' מטרתו בלימודו רק להבין דבר ה' ולא להעמיד על דעתו וכי"ב, שענין זה מודגש בכך שכל פרט ופרט בתורה שבע"פ ענינו הוא הבנת והסברת התורה שבכתב, והתורה שבכתב עיקרה הוא עשרת הדברות.

לקראת שבת

בהשיטה שהמנורה "מזרח ומערב מונחת" – נרמזה עבודת הלב והרגש

ט. והנה, שיטת רבי היא, שהמנורה ממזרח למערב היתה מונחת, וזה בא לרמז שהוא תפס לעיקר את עבודת הלב והרגש.

דנתבאר לעיל, שממזרח למערב היו המדריגות חלוקות, דאינה דומה קדושת העזרה הקלה לקדושת ההיכל החמורה, והקדושה הנעלית ביותר היא קדושת קודש הקודשים והארון שבמערבו (כשיטות הנ"ל).

וזהו שרומזת שיטה זו אודות עבודת הרגש והלב, כמוסבר לעיל שאינו דומה עבודת הלב של איש ישראל אחד לרעהו, וכא"א לפי מדריגת נשמתו והשגתה, כך יוכל לעבוד את ה' בהתעוררות אהבה ויראה אליו ית'. וכיון שכן, מובן שאין להשוות עבודת הגדול שבגדולים לעבודת האיש פשוט. (אלא שכא"א לפי דרגתו יכול לבוא לשלמות העבודה, אך אין כל המדריגות שוות).

וכבר הוזכר לעיל הנתבאר בלקו"ת (פרשתנו), שנרות המנורה הם כנגד ז' המידות, שכל נר מסמל דרך עבודה אחרת. והעבודה הנעלית מכולם שהיא עבודת האהבה, היא כנגד הנר הראשון ממערב.

וכיון שכן הנה נמצא שהנר השישי ממערב, הוא השני ממזרח, הרי הוא כנגד מידת ה"יסוד" – שענינו בעבודת ה' היא ההתקשרות בהקב"ה, ולאחריו, הנר השביעי הוא כנגד ה"מלכות" – שבעבודת ה' הו"ע שפילות עצמו.

ונר זה (השני ממזרח) הוא "נר המערבי" (לשיטת רוב הראשונים (נסמנו ברשימת המנורה ע' י), מלבד הרמב"ם בפ' המשניות למס' תמיד פ"ג ופ"ו) שממנו הי' מדליק את כל חמשת הנרות.

וכבר נתבאר לעיל בארוכה, שיסוד ועיקר לעבודת הרגש שבלב הוא ענין היראת שמים, ושבו דרגות בזה, הא' – היא השפילות בעיני עצמו, והב' היא ההתקשרות עם הקב"ה. ומובן א"כ, שזהו מה שמדליקים את כל חמשת הנרות מנר השני ממזרח, להדגיש שב' הנרות המזרחיים הם היסוד וההקדמה לכל סוגי העבודות שישנם ברגש שבלב. דלכל לראש צ"ל הביטול בב' הדרגות שבו.

והטעם שמודגש דוקא ההדלקה מנר השני ממזרח, כיון שנר הראשון (השפילות בעיני עצמו) הוא טפל לעיקר העבודה, מה שמקשר עצמו לבורא ית'.

פנינים

דרוש ואגדה

ביטול גם בעת נצחון

כי תבואו מלחמה גו' על הצר הצורר
אתכם. והרעותם בחצוצרות
(י, ט)

יש לכאור זה בדרכי עבודת השי"ת:

"הצר הצורר אתכם" – זהו היצר הרע,
ש"אין לנו צר הצורר כמוהו" (שלי"ה חלק תושב"כ
פרשתנו שנה, א). ו"מלחמה גו' על הצר" עיקרה
בשעת התפלה ד"שעת צלוחת שעת קרבא" (ראה
לקו"ת תצא לך, ג. ועוד), שאזי היצר מתגבר לבלבלו
במח"ז וכיו"ב.

והעצה לנצח את היצר היא "והרעותם
בחצוצרות" שהוא רגש ההכנעה והביטול כלפי
הקב"ה (ראה רמב"ם ריש הל' תעניות), שמרגיש האדם
שרק הוא ית' ביכולתו להצילו מיצרו, ומתחנן
לפניו ית' "לרחם עליו כו' על נפשו להצילה
ממים הזדוניים" (תניא פכ"ח), ואזי "ונזכרתם לפני
ה' אלוקים ונושעתם מאויביכם" (פרשתנו שם).

ומזהיר הכתוב שגם "ביום שמחתכם
ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי
שלמיכם" (שם, י). דאל יחשוב האדם, שרק
כשיצרו מתגבר בתוקף להלחם עמו לנצחו,
אזי הוא צריך לרגש ההכנעה כלפי השי"ת, אך
לאחר שניצח את היצר, ואין מונע לו בעבודתו,
הרי הוא יכול לעבוד את השי"ת בשמחה וטוב
לבב, בלי רגש הביטול וההכנעה.

אלא גם לאחר נצחון מלחמת היצר, כשכבר
מקריב עולות ושלמים, שקרבנות מורים על
קירוב להקב"ה (ראה לקו"ת ריש פ' ויקרא), הנה גם
אז עליו "לתקוע בחצוצרות" ולהיות בביטול
לפני ה'.

(ע"פ לקו"ש ח"ג עמ' 28 ואילך)

נר ה' נשמת אדם

בהעלותך את הנרות אל מול פני
המנורה יאירו שבעת הנרות
(ה, ב)

כתיב "נר ה' נשמת אדם" (משלי כ, כז), שנשמת
כל אחד מישראל מאירה באור ה'.

אך ישנם כאלו מבני"י שאור נשמתם אינו
גלוי לכל, אלא טמון בעומק הלב ומכוסה בכמה
העלמות המסתירות על אור ה'.

זוהי עבודת אהרן כהן גדול, "להעלות"
ולגלות בכל "שבעת הנרות", שהם שבעת
הסוגים בנשמות ישראל (ראה לקו"ת במדבר כט, ג)
את "נר ה'" של נשמתם, עד ש"תהא שלהבת
עולה מאלי" (שבת כא, א), שנשמתם תתלהב
ותתלהט מאלי' בעבודתם לקונם.

ו"הדלקה" זו "כשרה בזר" (רמב"ם הל' ביאת
המקדש פ"ט ה"ז):

אל יאמר האדם, שרק אהרן הכהן הוא
המצווה ב"העלאת הנרות" והדלקת נשמות
ישראל, אלא כאו"א וגם "זר" מצווה "הוי
מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום,
אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" (אבות פ"א
מ"ב), שחובת כאו"א היא לקרב את אלו שאור
נשמתם נעלם ומכוסה, ולהעלות ולהדליק את
ה"נר ה'", עד ש"תהא שלהבת עולה מאלי".

(ע"פ לקו"ש ח"ב עמ' 316 ואילך)

חידושי סוגיות

בגדר אין ציבור נדחה לפסח שני

יסיק פירוש מחודש בהא דאין ציבור נדחה לפ"ש, שהוא דין בפסח ראשון ולא בפסח שני / יחדש עוד דדין זה הוא דוקא כשהדחי' היא מצד דין תורה כטומאה וכיו"ב ולא מאונס צדדי / יפלפל אם יש לחשוש בזה"ז לדעת ר"י דפריש ולהיות בדרך רחוקה בפ"ר ופ"ש, וגם יחדש פירוש בהא דאין טומאה דוחה פ"ש

בעשיית פסח שני. דגבי טומאת מת קי"ל במתני' דפסחים (עט, א) דאין ציבור נדחה לפסח שני אלא מיעוטו, ואם רוב הציבור טמאי מת בזמן פסח ראשון מקריבין פ"ר בטומאה ואינם נדחין לפסח שני (ועיין פסחים סו, סע"ב). ומעתה צ"ע בכה"ג שלא הי' המקדש בפסח ראשון אם נאמר שיידחו כל ישראל לפסח שני.

והמנ"ח (מצוה שפ) כבר האריך לחקור בזה, ופלפל בסברא, וסיים: שוב אחר זמן רב ראיתי בירוש' פרק מי שהי' שהוא פלוגתא דתנאי אם יבנה ביהמ"ק בין פ"א לפ"ש דחד אמר דיקריבו ישראל פ"ש וחד אמר דלא יקריבו. ע"כ. וכוונתו

א

יביא הפלוגתא בירוש' בזה, ויפלפל
דלכאורה משמע דדעת הבבלי דלא יעשו
פסח שני

שאלה הלכה למעשה: כשנבנה בית המקדש
בין פסח ראשון לשני¹, אם יתחייבו כל הציבור

1) עיין בסוגיא דר"ה ל, א גבי איסור אכילת חדש ביום הנף בזה"ז משום שמהרה יבנה ביהמ"ק ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו בהאיר מזרח כו', ושקו"ט דאיבני אימת כו' ומסיק דאיבנא בתמיסר כו'. עיי"ש ובפרש"י במש"כ לענין בנין הבית באמצע היו"ט. וראה להלן ס"ב מדברי המנ"ח בזה.

לקראת שבת

יט

אבל בטומאת זיבה וכיו"ב קיי"ל (פסחים סז, א⁴) דאין להם להקריב פסח ראשון. ושוב גרסינן בבבלי (פסחים פ, א), גבי רוב קהל זבין ומיעוטן טמאי מתים⁵, דלדעת רב כל היכא דלא עבדי ציבור בראשון שוב אין משלימין הפסח בפ"ש - ואפילו המיעוט שהיו טמאי מת "הואיל ולא עשה רוב הקהל בראשון (כי הזבין לעולם אין עושים פ"ר ואפי' היו רוב, כנ"ל⁶) לא יעשו אלו המיעוט הטמאים למת את השני" (לשון הרמב"ם הל' קרבן פסח פ"ז ה"ד), והכי פסק הרמב"ם (כנ"ל). ומעתה הי' נראה דדעת הבבלי להדיא דלא יעשו כל הציבור פ"ש גם בשלא יכלו להקריב בראשון כלל⁷.

ולפ"ז נמצא דסתמי' דהבבלי פסק דלא כר' יודא ובירוש' נשאר הדבר בפלוגתא⁸.

ב

יחדש דגם לדעת הבבלי י"ל שיעשו פסח שני – ע"פ ביאור מיוחד בהא דאין ציבור עושה פסח שני, שהוא דין בפסח ראשון ונראה לחדש דלא בא הבבלי לחלוק על הירוש' כלל בענין זה, ומדברי הבבלי אין לסתום בהכרח נגד דעת ר' יודא שבירושלמי. וכידוע

(4) וכ"ה גם לדעת הירוש' שם להדיא.
(5) וכן לענין שלישי טהורים ושלישי זבין ושלישי טמאי מתים (שם, ב. רמב"ם הל' ק"פ פ"ז ה"ו).
(6) וכן המיעוט טמאי מתים באוקימתא דשלישי טמאי מתים ושלישי זבים.
(7) וכמו במקום שהיו כולן זבין, דהיכא דלא אפשר לא אפשר – כמבואר בסוגיין שם.
(8) ובמילא עדיין יש לדון אם הלכה כבר פלוגתי' דר' יודא, ויש לפלפל בזה מצד הכלל דיחיד ורבים הלכה כרבים (כיון שבר פלוגתי' דר"י בירושלמי הוא סתם ברייתא), והרי יש כמה יוצאים מכלל זה.

לפלוגתא בירושלמי (פסחים פ"ט ה"א. תוספתא פסחים פ"ח ה"ב) גבי "ניתן לישראל לבנות בית הבחירה (בין פ"ר לפ"ש⁹)", ור' יודא ס"ל בזה דציבור עושה פסח שני.

אמנם, לכאורה זהו רק דעת הירושלמי, אבל בדעת הבבלי עדיין צ"ע, וכידוע דברי הבבלי גבי טומאת מת (פסחים סז, א) "איש נדחה לפסח שני ואין ציבור נדחה לפסח שני", דמשמע דלכו"ע לא אמרינן שציבור שלם יעשו פסחיהם בפ"ש. ואף דהתם היינו בטמאי מתים שעושין פסח ראשון בטומאה, מ"מ נראה להוכיח דלדעת הבבלי אפילו היכא שהפסידו הקהל מלעשות פסח ראשון, עדיין אי אפשר שהציבור יידחה כולו ויעשה פסח שני. כי הנה דין זה שרוב קהל טמאים מקריבין פסח הוא רק בטומאת מת,

(2) ולהעיר דרך אגב, דלכאורה הוה לי' למימר "ניתן לישראל ביהב"ח", דהא בית השלישי "בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבוא משמים" (רש"י ד"ה אי נמי – סוכה מא, סע"א. ועד"ז כתב רש"י ב"ר"ה שם), ועד"ז במדרש תנחומא (הובא בתוד"ה אין – שבועות טו, ב. וראה תנחומא ס"פ פקודי), ובוזהר (ח"א כת, סע"א ובכ"מ), ועוד.

אלא דהירושלמי לשיטתי' במגילה (פ"א הי"א) דהגליות יבואו ויבנהו¹⁰. ויותר מפורש בויקרא רבא (פ"ט, ו) דמשח יבנהו, וכ"פ הרמב"ם הל' מלכים פי"א בתחילתו ובסופו. וראה לקו"ש חי"א שיחא ג לפרשת פקודי ס"ז ובהנסמן שם.

(3) כן הוא לגירסת ופירוש המנ"ח בירושלמי. [אבל הקרבן העדה שם לא גריס המילים "ניתן לישראל לבנות בית הבחירה". ואף הפנ"מ דגריס לה – פירש דלא כבמנ"ח, אלא פירשו לענין דין טומאת ע"ז בפסח בשניתן רשות ע"פ נביא לישראל לבנות ביהב"ח בהר המורי' אע"פ שנעבד עליו ע"ז. ובחסדי דוד לתוספתא שם פירש דהיינו שהוצרכו לבנות, היינו לחדש ולתקן איזה דבר שבעת התיקון אי אפשר להקריב כו'. עיי"ש].

(א) ומש"כ בירושלמי ברכות (פ"ד ה"ג) ובאש אתה עתיד לבנותה – מדבר בירושלים.

ונפקא מינה ג"כ¹² בהיכא דבזמן פסח ראשון היו הנדחים מיעוט, ולזמן פסח שני נעשו רוב (ע"י גרים שנתגירו בינתיים וכיו"ב).

ועפ"ז תובן פשטות לשון הש"ס בפסחים (בכמה מקומות¹³) דחשבון רוב ומיעוט לענין דחי מפסח ראשון לשני תלוי בהמצב בזמן פסח ראשון (וכדלהלן מדברי המנ"ח).

ובזה יתוסף נופך רב וסברא גדולה בדברי המנ"ח שם קודם לזה, וז"ל: "וכבר כתבנו דגזירת הכתוב דוקא מיעוט עושים השני אבל רוב וכן מחצה אין עושים, א"כ אם מיעוט נדחו ובין שני פסחים נתגירו הרבה גרים או נתגדלו הרבה קטנים שהם עתה רוב ציבור או מחצה, לכאורה אין עושים השני כיון דמחצה ומכש"כ רוב אין עושים שני. אך באמת זה אינו. דדבר זה דרוב ומיעוט העיקר הוא נחשב בפ"ר אם הי' מיעוט בפ"ר ונדחו תיכף לפ"ש אף שאח"ז נתרבו הרבה מ"מ עושים השני כיון שהיו בפ"ר מיעוט וגזירת הכתוב דמיעוט נדחו וכן אם היו רוב בפ"ר או מחצה דאינו נדחין אף שנתמעטו אח"כ כגון שהם טמאים בפ"ש או באיזה אופן והם עתה מיעוט מ"מ כיון דהיו רוב או מחצה

דברי התוס' (ד"ה והאמר – יומא פז, ב) ד"במה שאנו יכולין להשוותם (בבלי וירושלמי) יש לנו להשוותם", וכלל זה הוא אפילו בענין שיש בו גופא פלוגתא (כמו בגוונא דמיירי בי' התוס' שם). ובס' יד מלאכי (כללי שני התלמודים ס"י. וש"ג) אשכחן דיש לנו להשוותם אפילו בפירוש שיהי' רחוק קצת. ומעתה יש לומר גם בנדו"ד כן.

דהנה לשון הש"ס בבלי הוא "איש נדחה לפסח שני ואין ציבור נדחה לפסח שני", וכן בסוגיא הנ"ל בהמשך לדעת רב⁹ הלשון הוא "ורובא לא מדחו לפסח שני"¹⁰. והוא בשינוי לשון מהספרי (פרשתנו ט, יג) דהתם אמרו "היחיד עושה פסח שני ואין הציבור עושים פסח שני", וכאן לא נקיט הש"ס "ורובא לא עבדי פסח שני". ולכשתדוק יש כאן שינוי עצום בלשון הש"ס, דהדיוק בזה הוא דהא דליכא פסח שני בציבור לא הוי דין בפסח שני, שלא נתנה תורה ענין פסח שני לציבור, אלא הוא דין בפסח ראשון, שמפסח ראשון אין הציבור נדחה להקריב קרבנם בפסח שני, וא"כ הדין נמדד בעת פסח ראשון, שאז – אין הציבור נדחה לפסח שני¹¹.

(9) בענין הנזכר לעיל הערה 5.

(10) וממ"ש הרמב"ם שם ה"ו "שהרי מיעוט עשו בראשון, כמו שבארנו" – שכוונתו ב"כמו שבארנו" היא להלכה ד' (וראה בארוכה בביאור הרי"ף פערלא מ"ע נז (רמז, א ואילך)) – מוכרח שהדין "רובא לא מדחו כו"הו"ע אחד עם הדין דלעיל בסוגיין "כל היכא דלא עבדי ציבור בראשון, לא עביד יחיד בשני" (ודלא כפרש"י "הואיל וטהרו זבין עכשיו כו"ה. שלדעתו הם שני דינים שונים, כמובן). ומזה מוכח שפירוש "כל היכא דלא עבדי כו"ה הוא שלא עשו מפני שנדחו, כדלהלן בפנים.

(11) ואף שבמחצה טמאין ומחצה טהורין ונשים עודפות על הטהורים, קי"ל דאין הטמאים עושים גם את השני (רמב"ם שם ה"ג) מפני שהנשים בשני רשות ונמצאו הטמאים מחצה ואין מחצה עושים את השני, דמשמע לכאורה שהמדידה היא בזמן פסח שני –

אין זו קושיא בהקדים יסוד ברור דהדחי' בזמן פסח ראשון גופא יש בה ב' פרטים: שנדחה מפסח ראשון, וגם שנדחה ונתחייב אז לפ"ש. ועל כרחק צ"ל הפי' בהלכה הנ"ל גבי נשים, שזהו לפי שפרט השני אינו שייך לאמרו (בזמן פסח ראשון) בנשים, לפי שידעינן כבר עתה בזמן פ"ר "שהנשים בשני רשות". ונמצא דמ"מ שפיר אפ"ל שהמדידה היא בזמן פסח ראשון.

והא דמסיים "ואין מחצה עושים את השני ולא נדחין" (ככתחלת הפרק) – הוא כל' כל הלכה זו "עושים".

(12) עיין להלן מדברי המנ"ח בזה.

(13) ועיין להלן בהנסמך בזה בדברי המנ"ח.

לקראת שבת

כא

הכתוב הוא רק בעומדים כאן ויכולים לעשות הפסח, אם כן נראה ברור אם יבנה הבית במהרה בימינו בין ב' הפסחים, עיין בש"ס דר"ה (ל, א) גבי עומר דאיבני בחמיסר, כיון דבראשון לא היו ישראל שם ולא הי' מקדש אין חילוק בין רוב למיעוט, א"כ כל ישראל חייבין לעשות פסח שני כמו גרים הרבה, כי דינים אלו דרוב ומיעוט הם רק העומדים חוץ לעזרה כמבואר בר"מ ובש"ס (נסמנו לעיל) ובירושלמי (פסחים פ"ז ה"ו), אבל באין עומדים ואין ביהמ"ק אין החשבון הזה וכל ישראל יעשו פ"ש כנ"ב כו". ע"כ.

ולפי מה שדייקנו לעיל בלשון הש"ס הדברים מאירים, דדין רוב ומיעוט בפסח שני הוא דין **בפסח ראשון**, שאין הציבור נדחה בו לפסח שני. היינו דבזמן פסח ראשון מודדים אנו, ואם מצאנו ציבור שאינו כשר להקריב – אין הציבור נדחה לפסח שני. ומעתה ברור דאין ראי' מדברי הש"ס בבלי לומר דאין ציבור מקריב פ"ש היכא דבזמן פסח ראשון לא הי' המקדש ולא מדדנו כלום, ומעולם לא אמר הש"ס בבלי דיש גזירה שלעולם לא ייעשה פסח ע"י הציבור בפסח שני¹⁵. ושוב שפיר יכולים אנו לומר בדעת הבבלי גם כשיטת ר' יודא בירושלמי, דאם יבנה המקדש יעשו כל הציבור פסח שני.

בפ"ר לא חל עליהם חובת פ"ש כלל ואין עושים, עיין בש"ס ובר"מ ותבין, וז"ב.

ועיין בר"מ כאן (הלכות קרבן פסח) בפ"ז ה"ו¹⁴ דמשערים בהנכנסין בעזרה אם הם רוב טהורים או טמאים (דמיעוט קהל טמאי מתים נדחה לפסח שני, ורוב קהל טמאי מתים אינו נדחה אלא מקריב פסח ראשון בטומאה), חזינן אם הם רוב טהורים נדחו המיעוט אף דיש רבים מישראל שהם טמאים, וכן להיפך. הכלל דעיקר תלוי בחשבון דפסח ראשון (היינו בזמן כניסה לעזרה בפסח ראשון), אם הם מיעוטים נדחו אף דנתרבו (בין פסח ראשון לשני), ועושים פסח שני, ואם הם רוב או מחצה לא חל עליהם חובת פ"ש אף דנתמעטו, עיין בסוגיא (פסחים צד, ב), כנ"ב ופשוט.

ולפמש"כ דעיקר משערינן באותם שהם כאן ורוצים לעשות הפסח ובאותם שאינן כאן לא משערינן כלל, ואם יש כאן מיעוט טמאים אף שבכלל יש רוב כיון שאינם כאן אין נחשבים כלל, א"כ דין זה דמיעוט ורוב אינן אלא בטמאים העומדים חוץ לעזרה בשעת שחיטה, אבל אפילו אם רוב ישראל לא באו לעשות פסח ומיעוט עשו אותם, הרוב שהיו בדרך רחוקה עושים השני, כי לא נתחייבו כלל בפסח ראשון ובפסח שני נתחייבו, והוה לי' כאילו הרבה גרים נתגיררו שחייבים בפ"ש (פסחים צג, א. רמב"ם שם פ"ה ה"ז). הכלל עיקר דין זה דמיעוט ורוב גזירת

14 וז"ל: כיצד משערים הפסח לידע אם רוב הקהל טמאים או טהורים, אין משערינן בכל האוכלין, שאפשר שיהיו עשרים נמנין על פסח אחד ומשלחין אותו ביד אחד לשחוט עליהם, אלא משערינן בכל הנכנסים לעזרה ועד שהם מבחוץ, קודם שתכנס כת הראשונה משערינן אותם.

15 שוב נודמן לידי ספר יוסף אומץ – שו"ת להחיד"א, בו מובא שו"ת מחתנו וכותב בפשיטות – ובכמה ראיות – שלפעמים הי' ציבור נדחה ועושה פסח שני, ולתוס' – בא גם בטומאה וכו', אבל לא להרמב"ם. עיי"ש (סימן וא"ו).

ג

**יוסיף עוד עומק בדברי הש"ס לחלק בין
מקום שלא עשה פ"ר מצד דין התורה
למקום שהוא מצד עיכוב יד האומות**

ועוד יש להוסיף בעומק כוונת הש"ס "איש נדחה לפ"ש ואין ציבור נדחה לפ"ש", דר"ל דדוקא ענין זה שהפסח "נדחה", פירוש, היכא שדיני ואיסורי התורה דוחין (ואוסרין) את עשיית הפסח מראשון לשני – הנה כ"ז הוא ב"איש" דוקא ולא בציבור, דבציבור אין דיני התורה (לענין טומאה) דוחין מראשון לשני. ומכאן למדנו לשני פנים: כאשר הציבור הם טמאי מתים, אין נדחים לפסח שני אלא עושים את הפסח בראשון (בטומאה), כנ"ל בריש דברינו ע"פ הש"ס. וכאשר הם טמאי זבים וכו', נדחים הן לגמרי מעשיית הפסח ואין להם תקנה בפסח שני, כי בצבור ליתא בפסח ראשון לענין הדחי' לפסח שני. הכלל, דבין כך ובין כך לעולם לא נאמר דיני טומאה שבתורה ידחו ציבור מפסח ראשון לשני.

ואם כנים הדברים הנ"ל שהפרש בין יחיד לציבור הוא בענין דחיית התורה, שאין התורה דוחה צבור לפסח שני – שוב י"ל שאם לא עשו הציבור את הפסח מצד סיבה צדדית¹⁶, ולא מצד דין טומאה וכיו"ב, חייבים הם בפסח שני¹⁷. כי בעצם הענין דפ"ש לא מצאנו מפורש חילוק

בין יחיד לציבור אלא בזה שאינן "נדחין" מפסח ראשון לפסח שני, וכנ"ל היינו דוקא דחי' מצד דין התורה. ועפ"ז יומתק לנו ג"כ מה ש"היכא דלא עבדי ציבור בראשון לא עביד יחיד בשני", נקט הש"ס ברובן זבין דוקא, ולא כשאי עשיית הפסח היתה מצד סיבה אחרת.

והנה, בנדון דידן גבי פסח ראשון שלא הקריבו ישראל ולא הי' להם מקדש, הרי הדבר הי' מפני יד האומות ולא מצד עיכוב התורה עצמה, ובהכי לא נאמר מעולם הך כלל ד"אין ציבור נדחה לפסח שני" דמייירי במקום שהדבר בא מצד דחיית דיני התורה. ושפיר אין מחלוקת בין מסקנת הבבלי והירושלמי (ואפילו לדעת ר' יודא).

ד

**יסיק דאם יד ישראל תקיפה די' – יש
להחמיר גם בזה"ו להיות בדרך רחוקה
מירושלים בזמן הפסח ולחשוש לדעת ר'
דפריש**

והנה ידועה דעת הר"ח (וי"ג – ר' יחיאל) דפריש, דמקריבין קרבנות (פסח) בזמה¹⁸. וז"ל הכפתור ופרח פ"ו: גם כי אמר אלי (מה"ר ברוך) . . שרבינו חננאל דפריז ז"ל אמר לבא לירושלים והוא בשנת שבע עשרה לאלף השישי ושיקריב קרבנות בזמן הזה. ע"כ. ועיין בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רלו) מה שפלפל בזה אי בעינן כהן מיוחד

18) ואף שלא הי' בימיו נביא לקבוע מקום המזבח וכו' – עיין בזה להלן בפנים ס"ה.

ולהעיר [לענין הנפק"מ דלהלן בפנים בדבר שהי' בירושלים בזמן חיוב הקרבת קרבן פסח] – (לכאורה) בנין המזבח (הלכות בית הבחירה ספ"ב) אפ"ל במשך זמן חיוב הקרבת קרבן פסח, ועדיין שהות להקריבו.

16) להעיר מהחילוק שבין נאנס בפ"ר למי שהי' טמא (רמב"ם שם פ"ה ה"ב). גדרי דיחוי וכו'.

17) ועוד להוסיף – שע"פ החילוק (כפשטות הלשון והענין בש"ס) בין דחי' דטומאה (ודרך רחוקה) לשאר אונס, יובן מה שבכל הדוגמאות שבש"ס מפרט טמאין כו', אף שבכו"כ הי' אפ"ל אונסין וכיו"ב. ולא נצטרך לומר שכיון שבאחדים צ"ל טמאין – נקט כן בכולהו.

יתמהמה ח"ו – שוב גם בזמננו יש להתרחק לדרך רחוקה²², וזה מאחר שלדעת רבי בש"ס (פסחים צג, א) פסח שני הוי רגל בפ"ע ולא רק תקנתא דראשון, וחייבים עליו כרת, ופסק הרמב"ם (שם פ"ה ה"ב) דהלכה כמותו. ולשיטת הראב"ד דעת רבי היא דגם מי שהי' בי"ד ניסן בדרך רחוקה חייב כרת כשהזיד בשני ולא הקריב. וא"כ גם בפסח שני יש להחמיר כנ"ל להיות בדרך רחוקה, ואפי' אם תמצי לומר שכל החשש הוא רק ספק וספק ספיקא וכו' (עיין להלן ס"ה).

ואף שכולנו טמאי מתים – הא לדעת ר' יודא פסח שני דוחה את הטומאה. וגם ע"פ הפס"ד דפסח שני אינו דוחה את הטומאה (פסחים צה, ב. רמב"ם סוף הל' קרבן פסח), הרי לכמה דיעות²³ אין כאן חילוק אמיתי בדיון בין פסח ראשון לשני, והא דפסח שני אינו דוחה טומאה הוא רק לפי שלעולם הוא בא ביחיד (שהרי "אין צבור נדחה לפסח שני"), ודין היחיד הוא שאין טומאה נדחית מפניו גם בפסח ראשון, ושוב נמצא שאין כאן דין מיוחד לפסח שני יותר מפסח ראשון, ומעיקר הדין אם יש היכי תמצי (כמו בנדוננו) שהציבור צריך להקריב בפסח שני – הטומאה תדחה מפני הפסח כמו בפסח ראשון.

אבל יותר עיקר מזה יש לומר (והוא גם לשאר הדיעות), בדומה להמבואר לעיל גבי הא

ושאר דיני עבודת כהונה ואי טומאת הקהל מעכבת.

ואף שלמעשה רבו האוסרים להקריב בזמן הזה¹⁹ ודחו ראיות המתירים בזה, הרי כיון שיש כאן ענין של כרת, הרי כדי לחשוש גם לשיטה זו נמצא חידוש עצום לענין זמן הזה גם אם יתמהמה גואלנו ח"ו. ראשית, לענין פסח ראשון – שמעיקר הדין לא בטל חיובו גם בזמן הזה, וא"כ – בעת שיד ישראל תקיפה ולא יד האומות, ואין אונס אמיתי מהאפשרות לעלות להר הבית להקריב קרבן פסח, הרי לפענ"ד מן הראוי לחשוש לדעה הנ"ל ולהמנע מלהיות בי"ד בניסן בתוך ט"ו מיל סמוך לירושלים, שהוא שיעור דרך רחוקה להפטר מחיוב קרבן פסח, (ועאכ"כ – שאלה שהם בלאו הכי בד"ר לא ידחקו את השעה ליכנס לירות"ו דוקא בשעות אלו), שהרי המדובר הוא בענין דשייך בו כרת, ולהכי מסקנתו²⁰ שאלו שבד"ר לא יעלו ומה טוב שהנמצאים בפנים – יצאו²¹.

ובאמת, הוא הדין בזמן החיוב דפסח שני, דכנ"ל גם בשלא עשו פסח ראשון יש מקום שיקריבו כל הציבור בפ"ש (אף שעדיין צ"ע בכמה מהענינים שנזכרו לעיל בזה), הרי כיון שלדעת ר"י דפריש החיוב הוא גם אם

19) וכן משמע בירושלמי הנ"ל דהקרבן קרבן פסח תלוי בבניית בית הבחירה.

השקו"ט בזה – ראה בספרים שנסמנו בשדי חמד כללי סוף מע' ק'. תורה שלימה בא (ח"ב ע' קנ"ה).

20) מסקנא זו פסק רבינו בשנת תשכ"ח, תיכף לאחר נצחון המלחמה באה"ק. אבל עיין להלן בפנים – מש"כ רבינו כמה שנים לאח"ז טעם למה אין לחשוש לזה בפועל בשנים אלו. המוציאים לאור.

21) דיון בפני עצמו בנוגע לאלה שמעולם לא יצאו מירועה"ק.

22) אלא שבנוגע לפסח שני הזהירות בזה הוא רק לזכרים, משא"כ בפסח ראשון שהוא גם בהוספת נשים (כמו שהובא לעיל הע' 11 מרמב"ם הל' ק"פ פ"ה ה"ח דנשים בפסח שני רשות).

23) מאירי פסחים שם. וראה גם תוס' יומא נא, א ד"ה דוחה. – אבל מל' הרמב"ם שם "מה בין פ"ר לפסח שני", משמע קצת שהדין דפ"ש אינו בא בטומאה הוא גדר בפסח שני מצד עצמו (ולא מפני שבא ביחיד).

ה

**ימשיך לפלפל בקושיות שהקשה אחד
בחידוש הנ"ל לזמן הזה, ויסיק דהאידינא
שאין יד ישראל תקיפה ודאי אין לחשוש
לכל זה**

וכשחידשנו פסק זה לראשונה, ה' הדבר בין פסח ראשון לשני, ועיקר דברינו ה' לעורר בנוגע לפסח שני – שיתרחקו הזכרים בני יג"ש ומעלה בפסח שני לדרך רחוקה, אף שבפסח ראשון לא נתרחק אחד מהם. וע"ז הקשה אצלנו חכם אחד, דהרי ממנ"פ, אם נחשוב מה שלא עשו פסח ראשון כאונס, וכמו שהוא באמת, בין מצד ההלכה, אם מפני שאין אתנו נביא יודע עד מה על מקום המזבח, או מפני שאין לנו בגדי כהונה ותכלת באבנט ובציץ כה"ג לרצות על הטומאה וכו', ככל שהאריכו בזה הני דמחו לי' מאה עוכלי על הר"צ קלישר ז"ל בשעתו (וכנ"ל בדברינו דרבו האוסרים), ובין מצד המציאות (וכנ"ל בדברינו דבנדו"ד אי עשיית הפסח הראשון הוא מפני יד האומות כו'), א"כ הרי אותו אונס עצמו עומד וקיים גם בפ"ש, ומה נשתנה ומה נתחדש בנוגע להאונס בין ראשון לשני? ואם נחשוב אותם למזידים בראשון, לחשוש לדעת הר"י מפריש, א"כ מה יועיל ומה יתן ומה יוסיף אם יצאו לדרך רחוקה בפ"ש, הרי קיי"ל (פסחים צג, א. רמב"ם שם פ"ה ה"ב) הזיד בראשון ושגג או נאנס בשני חייב כרת²⁸.

28) הכותב המשיך וכתב: "ואולי נאמר שאמת הדבר שבראשון היו אנוסים, וכן בשני, אבל מ"מ עדיף להיות בדרך רחוקה שהתורה פטרתו מלהיות בירושלים שהחיוב חל עליו אלא שהאונס פוטרו, וגם בראשון היו כל בני ירושלים צריכים לעקור בע"פ למחוץ לירושלים, אלא מה שעבר עבר, אבל בפ"ש שוב עליהם להיות בד"ר. אבל אם כה נאמר תיפול

דאין ציבור נדחה לפ"ש דהיינו דוקא דחי' שע"פ דין התורה – דעל דרך זה יש לומר לשיטת ר"י דפריש גבי זמן הזה, שבנדו"ד מקריבין פסח שני גם בטומאה, מכיון שהטעם מה שפסח שני אינו דוחה את הטומאה הוא כלשון הש"ס שם "מפני טומאה דחיתיו יחזור ויעשה בטומאה", ויש לומר, שזהו דוקא כשהתורה דחתו, וכהלשון שם "התורה חזרה עליו לעשותו בטהרה"²⁴. אבל היכא שלא הקריב פסח ראשון מצד סיבה צדדית עושה פסח שני גם בטומאה²⁵.

וזהו דלא כמ"ש המנ"ח שם קרוב לסופו²⁶, דהנה במנ"ח כ' בפירוש שמפני הטומאה שאמרו לאו דוקא, וה"ה כשגג או נאנס, וסיים שזה פשוט ולא ניתן לכתוב משום פשיטותו. עיי"ש מה שביאר בלשון הש"ס "מפני טומאה דחיתיו". אבל במחכ"ת דהמנ"ח אין אנו מחוייבים לדחוק לתרץ דבריו בלשון הש"ס במקום דלתא דכרת, ועוד זאת שדבריו הם היפך הפי' הפשוט בש"ס²⁷.

24) אף שיל"פ לשון זה – דכל ענין פסח שני ניתן מפני שהתורה חזרה כו'.

25) ומה שסתם הרמב"ם הלכה פסוקה שאין פ"ש דוחה את הטומאה – הרי ידוע בכללי הרמב"ם דאינו מביא דברים הנלמדים מדיוקא וכו'. וחידוש גדול יותר ממה שכתבנו בפנים – עיין בצפ"ע (המלוקט) עה"ת פרשתנו (בענין צבור ודחיית שבת).

26) המנ"ח שם מיירי ביחיד, ונראה א"כ שגם כוונת רבינו היא לחדש אף ליחיד שנדחה מפני האונס. המוציאים לאור.

27) ועיין עוד לעיל הערה 17.

לקראת שבת

כה

וגם קושיא זו אינה, דהרי לדעת ר"י מפריש קיימינו, שלא הי' בימיו נביא לקבוע מקום המזבח וכו', ובכל זה רצה להקריב כו'. וכבר האריכו בזה האחרונים³¹.

ועוד הוסיף באחרונה המקשה הנ"ל, דבר מן כל דין עדיין יש שאלת תם על הפסק הנ"ל לענין פסח שני, היכן מצינו דין דרך רחוקה בפ"ש? לא כתבה תורה ד"ר אלא בפ"ד, ובפ"ש אם לא יכול להגיע בי"ד איר לירושלים פטור משום אונס ולא משום ד"ר³².

טומאת ערב כטמא מת שחל שביעי שלו בע"פ, וכמבואר בפסחים (סז, ב וברש"י ד"ה ערל וטמא כו'), ומבואר שטמא מת שלא היה בשלישי אינו חייב, אע"פ שיכול הי' להוות קודם לכן. ובמנ"ח שם דייק מרש"י יותר מזה, שאפילו בע"פ כשהי' אנוס רק בשעת שחיטה, אע"פ שלא הי' אנוס בע"פ גופי' עד שעת שחיטה, נקרא אנוס ופטור. וא"כ בנדר"ד כשהגיע ע"פ ואין מזבח הרי אנוסים אנו ופטורים לדברי הכל.

ואע"פ שבטובה כ"ה ב' ורש"י ד"ה שחל שביעי מוכח שחייב אדם קודם הפסח להיזהר מפני הטומאה כדי שיוכל לעשות הפסח, ורק למת מצוה מותר להיטמא, אה"נ שחייבא יש, אבל כשעבר ונטמא וכשהגיע ע"פ עדיין טמא אין עליו חיוב כרת, וא"כ בי"ד בערב פסח למה יצאו בדר"ר, אפילו בפ"ד, שממנו"פ אם להפקיע החיוב, אין זה מועיל, שהרי חייב הי' קודם לכן לבנות מזבח ולהיות בע"פ בירושלים ולהקריב ק"פ, ואם חייב להיזהר מהטומאה, כש"כ שחייב לא לצאת לכתחילה לד"ר, ואם לצאת מחשש כרת, בלאה"נ כשהגיע ע"פ ואין מזבח והוא אנוס אין חיוב כרת. וקצ"ע שא"כ למה פירש יהודא בן דורתאי לדרך רחוקה, אם לכתחילה אסור לצאת לד"ר ולהפקיע א"ע מחיוב ק"פ. אבל בנ"ד עכ"פ איך שיהי' כיון שהגיע ע"פ ויש עתה אנוס אין מקום לצאת לד"ר, בין בפ"ד ובין בפ"ש.

31) וז"ע אתי לידי קונטרס מיוחד לזה קרנות המזבח (וורשה, תרפ"ח) שקיבץ כל הקושיות הנ"ל וכו"ו ומתמצם (אף שקצת דבריו – צע"ג).

ועיין הערה 18.

32) והביא המקשה נפק"מ: "וני"מ רבתי, שאם משום ד"ר די בט"ו מיל, אפילו יכול להגיע בסוסים ובפרדים, שנאמר ובדרך לא הי', והלא הי' בדרך, כמבואר בפסחים צ"ד א', אבל אם משום אונס, כל

והמענה לדבריו, דבאמת כנ"ל גם בפ"ד יש חשש הנ"ל²⁹, ומי שלא הי' בדרך רחוקה אז – לתא דמזיד בזה. אלא שבכל זאת פשוט שגם מי שלא הי' בד"ר בפסח ראשון עדיין ראוי שעכ"פ בפסח שני יתרחק, ואפילו למ"ד דאפילו הי' בד"ר בפ"ש בכ"ז חייב כרת על שלא עשה פ"ר (כשהי' במזיד), אעפ"כ אל לו להוסיף פשע בפ"ש – ולהיות מזיד גם אז, אף שאין נפק"מ לכרת דפ"ר. ובכל אופן, כשהי' בד"ר בפ"ש – יפטר מכרת ג"כ עכ"פ לדעת מד"א דהזיד בראשון ובד"ר בפ"ש פטור. ועוד זאת והוא עיקר – כל אלו שכבר היו בדרך רחוקה גם בפסח ראשון (ובהם – רוב האורחים) ירוחו הכל ע"י שיהיו בדרך רחוקה בפ"ש (להספק הנ"ל).

עוד הקשה חכם זה, דאפילו אי יהיבנא את הכל, היינו שההלכה כר"י מפריש שיש חיוב בזה"ז להקריב ק"פ, ונניח שיש בידינו עכשיו לבנות מזבח ולעשות בגדי כהונה וכו', אבל סו"ס כשהגיע יום י"ד ניסן ואין לא מזבח ולא בגדי כהונה וכו', הרי עכשיו בודאי אין שום חשש של חיוב כרת, אפילו כשקודם לכן לא עשו במזיד את המזבח, שהרי עיקר האונס הוא בע"פ³⁰.

שאלה עצומה על כל הדורות למן החורבן ועד הנה, שהיו תנאים ואמוראים וגאונים וראשונים וצדיקים במשך כאלפיים שנה, ולא מצינו שיקרו בע"פ חוץ לירושלים, והרי מה שלא עשו כל הזמן את הפסח הוא ג"כ מפני האונס של יד האומות, אלא ודאי שכיון שכבר הם אנוסים אין ג"מ אם יהיו בירושלים או בד"ר. ע"כ.

וע"ז השיב רבינו דאין כאן שאלה עצומה כי בכל זמנים אלו אכן היתה יד האומות תקיפה כו', ולא על זה דובר. המוציאים לאור.

29) ואדרבה – כל-שכן הוא.

30) והוסיף המקשה דוגמא:

"כמו בטמא שיכול הי' לטבול וליטהר ולא נטהר שאינו חייב אלא בטמא שרץ או בשאר הטמאים

ואף אתה אמור לו מענה תם, דבמשנה (פסחים צה, א) גרסינן "מה בין פסח ראשון לשני כו", וכ"ה ברמב"ם (סוף הל' ק"פ), ולא אשתמיט בשום מקום (שראיתי) לומר דתני ושייר דרך רחוקה. וראה תוד"ה מה שם.

שיכול להגיע בסוסים וכו' אינו אנוס. וא"כ בזה"ז שכל ארץ ישראל אפשר להגיע בו ביום באוטובוסים ומכוניות הנוסעות בלא"ה בכל עת ובכל שעה, אין כאן אנוס כלל [וכ"כ רוב האחרונים בנוגע לגדול הבית באבלות שמקום קרוב בימינו, שנתחדשו דרכי נסיעה אין מקום קרוב נקרא עשר פרסאות דוקא, ועיין באנציקלופדי' תלמודית כרך ה' ע' קס וציון 48. ואפילו להסוברים שם שלא נשתנה הדין מחמת שינוי המציאות, י"ל שה"ז מפני שעכ"פ נאמר שם הדין על המקום היינו מקום קרוב, אבל בפ"ש אם לא נאמר בו כלל דרך רחוקה, תלוי רק בזה אם יכול להגיע או אינו יכול], וא"כ אין היציאה בפ"ש לד"ר מועיל כלל".

אמנם, כל השקו"ט דלעיל אינה אלא לזמן שאין יד האומות תקיפה ויש מקום לאפשרות הקרבת ק"פ (ובמילא יש מקום להחמיר ולחשוש לשיטת ר"י דפריש), אבל בעוה"ר³³ תיכף לאחר שנצחו בני דאה"ק במלחמה הידועה בו' ימים – נשתנה המצב וירדה תקיפות יד ישראל ואין עתה היכולת ואפשריות לשנות (ולבנות) כפי הדרוש להקרבת ק"פ וכו' – ולכן האידנא גם אין מקום שלא להיות בער"פ או בי"ד באייר קרוב לירושלים ת"ו.

33) כולל שמתחיל מביום הז' (ממש – מכריזים) אחי הוא . . ויעלהו גו' (מ"א כ, לב-ג).

את האלקים ירא ואת מצוותיו שמור

מכל לימוד יהי' ביד הלומדים בכן בהנוגע למצות מעשיות
או מצות התלויות בדבור ובמחשבה

מאשר הנני קבלת מכתבו מ... ונהניתי לקרות בו אשר הצליחו השי"ת וזיכהו להיות ממזכי הרבים בביהמ"ד בישיבה והן בביהכ"נ מקום תפלה, ויה"ר מהשי"ת אשר כמרז"ל לא המדרש עיקר אלא המעשה, הנה לימודיו הנ"ל יפעלו בהשומעים שינוי במעשה בפועל בחיי היום יומים,

וכיון שבימינו אלה אי אפשר לסמוך על השומעים שהם יסיקו כל המסקנות מהלימוד צריך להדגיש את זה בפירוש, היינו שמכל לימוד יהי' ביד הלומדים בכן בהנוגע למצות מעשיות או מצות התלויות בדבור ובמחשבה, וכיון שבכדי להשפיע על אחרים הרי הענינים אצל המשפיע צ"ל בתוספת יותר כדי שייספיק טופח ע"מ להטפיה ג"כ, הרי כמרז"ל אין מזרזין אלא למזרזין בודאי יוסיף גם כתר אומץ בלימודים באופן הנ"ל, היינו לחפש בהתלמוד הגדלות שבה שזהו מה שמביא לידי מעשה, ובטוחים אנו אשר יגעת ומצאת.

(אגרות קודש ח"ח אגרת ב'תעג)

על הלומד ברבים להקדיש עכ"פ איזה רגעים ללימוד דינים אלו
אשר רובם ככולם הם בשו"ע אורה חיים

נהניתי לקבל מכתבו מיום ב' העבר ... יתן השי"ת הצלחה בלימודו ברבים, ועי"ז שמקרב לבב בני"א לאביהם שבשמים בודאי יומשך לו תוספת ברכה והצלחה בעניניו הפרטים הן בגשמיות והן ברוחניות.

וכבר ידוע דעתי ע"פ המובא בכ"מ בגודל ענין העשי' בפועל, שיש להשתדל בכל האפשריות לדעת דינים המצויים, ולכן על הלומד ברבים להקדיש עכ"פ איזה רגעים ללימוד דינים אלו אשר רובם ככולם הם בשו"ע אורה חיים.

וע"ד הצחות י"ל גם בזה דרשת רז"ל על הפסוק אורח חיים פן תפלס וגו' אל תהי יושב ושוקל מצותי של תורה כו' ודלא כדעת העולם אשר לימוד בשו"ע או"ח הוא שייך רק לאנשים פחותים במדריגה וכו'.

(אגרות קודש ח"ז אגרת ב'לא)

מעמידים את האדם על תכליתו אשר זה כל האדם את האלקים ירא ואת מצותיו שמור

זה מכבר העירוני שימת לב כל אלו הלומדים שיעורים ברבים (ואפי' גם ביחיד) שבין השיעורים יהי' ג"כ שיעור לימוד הלכות המצויות ורגילות בחיי היום יומי, שרובם נמצאים בשו"ע או"ח.

ואם מפני קוצר הזמן אי אפשר אחרת, יש ללמדם בקיצור שו"ע או בהלכות שנדפסו בסידורים שונים, אם דרך החיים להחיות דעת וכיו"ב, ובלבד שידעו את המעשה אשר יעשו כפשוטו ממש היינו בברכות הנהנין, הפסק בתפלה וכו' וכו'.

וגודל הזכות בזה שמעמידים את האדם על תכליתו אשר זה כל האדם את האלקים ירא ואת מצותיו שמור, מבואר בכ"מ ואינו דורש ביאור נוסף, ובפרט כשהלומד השיעור הוא רב שבמילא נותנים לו כחות מיוחדים להצליח בהשפעתו בסביבתו.

(אגרות קודש ח"ז אגרת ב'ק)

כיון שנזקקים לדעת אותם ביותר הרי הברכה ללמוד לכל לראש עכ"פ הקיצור מהם

נהניתי ממ"ש במכתבו אודות קביעות השיעורים השונים שבמחננו הט', אבל מה שמפליאני ביותר, והוא ג"כ בהמשך להנ"ל, הוא שאינו מזכיר דבר אודות שיעור לימוד בהלכות הצריכות שברובם נמצאים בשו"ע אורח חיים,

וכיון שנזקקים לדעת אותם ביותר הרי הכרח ללמוד לכל לראש עכ"פ הקיצור מהם והוא המודפס בסידורים "דרך החיים" להגאון מליסא וכן יש להשתמש בזה בקיצור שו"ע (בדילוג כמה סימנים שלדיניהם אינם זקוקים כ"כ) וכיו"ב.

והלואי שאפילו הלומדים ואותם שהשי"ת שם חלקם להיות יושבי אהל היו לומדים דינים אלו של ברכות הנהנין הפסק בתפלה וכו' וכו' אשר לדאבוננו חסרה במדה גדולה ומבהילה. ויזכהו השי"ת אשר על ידו יתייסד לימוד זה גם במחננו הט' ובהתפשטות גדולה, ומה טוב באופן חיובי על כל המשתתפים בהשיעורים, וה"ה בנוגע לנשים בדיני טהרת המשפחה וכיו"ב.

(אגרות קודש ח"ח אגרת ב'תקמו)

ענווה ושפלות של שקר

"הקב"ה אומר "מכל האדם אשר על פני האדמה", לשם מה מוסיף הקב"ה ארבע מלים נוספות "אשר על פני האדמה"? אלא הקב"ה אמר זאת בצדק. הקב"ה לא יכול הי' לומר סתם "והאיש משה עניו מאד מכל האדם", שכן, הוא ידע שכעבור הרבה דורות יהי' גדול בתורה ובצדקות כזה שיעלה בענותנותו על משה רבנו, וכיצד אפשר לו להקב"ה לומר מכל האדם סתם?..."

להיות גדול כזה ושאף אחד לא ידע מכך - הרי זו הענווה הגדולה ביותר

...שוב עבר בזכרונו של ר' מרדכי [מתלמידי הבעש"ט] סדר החיים שלו בעבר [לפני שהתקרב להבעל שם טוב], איך הסתדר בפרנסה, הי' בעל מלאכה, עבד, קבע עתים לתורה ולמד גמרא, פוסקים, זוהר וקבלה, וחשב את עצמו לבעל מדריגה נעלה ובעל מדות טובות, לגדול ולצדיק הדור, והי' שבע רצון שאין אף אחד יודע מכך ובידו לקיים מצות ענווה.

ר' מרדכי חשב אז לעצמו, לו ידעו והכירו אותו, את בעל המלאכה, בונה התנורים, לו ידעו שהוא כל כך גדול בנגלה ובנסתר, לא היו יוצאים ידי חובה בחלוקת כבוד לו כראוי וכיאות לתלמיד חכם כמותו, והודה להשי"ת על שזיכה אותו במצות ענווה, להיות גדול כזה ושאף אחד לא ידע מכך - הרי זו הענווה הגדולה ביותר.

ונזכר על השמחה הגדולה שאפפה אותו פעם אחת בימי הקיץ בפרשת בהעלותך. הוא כבר התנהג אז לפי תורת הקבלה, למקוה הי' הולך ביום ששי והי' מכוון כל הכוונות, ובכל הדברים שהי' עושה, באכילתו, שתייתו ובשאר הדברים, הי' מכוון היחודים העליונים כפי שגילה האר"י הקדוש. בבוקרי שבתות לא הי' טובל במקוה, על אף שהי' עליו לטבול, כי למדנותו בנגלה הכריעה שמצד

הזהירות בשמירת שבת דאורייתא לגבי ענין טהרת אנשים, אינו צריך לטבול. מחוץ לדבר זה - היו כל הנהגותיו על-פי קבלה. ואף בשעת עבודתו הי' הוגה בדברי תורה, ועל-פי רוב הי' חוזר אז בלשונן משניות וגמרא בעל-פה.

בעיירה קראו לו ר' מרדכי הבנאי. ידעו אמנם שהוא ב"ה יהודי בן תורה, אבל אף אחד לא ידע שהוא גדול בתורה, צדיק ומקובל. גם מאשתו העלים זאת עד כמה שאפשר. הוא הי' מאד שבע רצון מעצמו. ובפנימיות לבבו לעג גם מהרב הזקן, הגאון - כפי שקראו לו בעיירה - צדיק הדור ר' ביינוש מאיר, שזה לו ארבעים שנה שאינו אוכל פולים גם בימי החורף מחשש של תולעים, ואוכל רק את התבשילים, לחם וחלות אפויות ומבושלות על ידי נשים זקנות - מחשש טהרה. הוא, ר' מרדכי, גאון גדול יותר מאשר הרב, שכן, משני הפלפולים שאמר לפניו, התפעל הרב מאד, ורק מצד עניויותו אמר לרב שאת שני הפלפולים שמע מאחד הגאונים בדור שעבר. הוא עשה זאת בכוונה כדי להחביא עצמו מאנשים וכדי לקיים מצות ענוה בשלימות. אבל לאמיתתו של דבר הוא גדול יותר מהרב גם בגאונות וגם בצדקות.

באותה שבת קראוהו לעלות לתורה

הי' זה כאמור בשבת פרשת בהעלותך. כמנהגו בכל שבת, השכים ר' מרדכי קום עם זריחת החמה ופנה לבית הכנסת לתפילת ותיקין. באותה שבת קראוהו לעלות לתורה. בתחילה הרהר אם כדאי לו על פי דין לעלות לתורה מבלי שטבל במקוה. בדרך כלל היו קוראים לו לתורה ביום שני או חמישי, שכן בעיירה, לא ידעו מיהו באמת. ידעו אמנם שהוא בן תורה, אבל ידעו גם שהוא בעל מלאכה, בנאי, והסתפקו בקריאתו לתורה בימי שני וחמישי, ואילו בשבת עוד לא קראוהו לתורה אף פעם. דוקא בשבת זו, בגלל סיבה שאינה ידועה לו, כיבדוהו בעלי' לתורה.

יתכן - חשב ר' מרדכי - שזה בגלל שבשעה שרץ באותו יום לבית הכנסת, הרהר במחשבתו על עלי' לתורה, והרי "רצון יראיו יעשה" - נתן, איפוא, הקב"ה בלבם של מחלקי העליות - בעלי הסגל - לקראו לתורה.

אולם, בשעה שאכן קראוהו לעלות לתורה, החל לחשוב, אם כדאי לו לעלות לתורה או לא, אף שעל פי דין לא כדאי כל כך לעלות לתורה לפני שטבל במקוה, במיוחד על-פי תורת הקבלה. ברם, מכיוון שכבר קראו לו לעלות, הרי זה מפני שהקב"ה גזר כך, והקב"ה הרי יודע את ערכו ומחותו, וכשלא יעלה לתורה יגרום צער להקב"ה על שלא השלים את רצונו, ובאם יעלה לתורה - יגרום בכך נחת להקב"ה על מילוי רצונו וחפצו.

נימוק זה - גרימת נחת להקב"ה - הכריע את דעתו של ר' מרדכי, והוא עלה לתורה על אף שאין הדבר חלק כל כך על פי דין ונגד דעת תורת הקבלה.

לקראת שבת

לא

משה רבנו הי' אמנם עניו גדול, אבל הוא, ר' מרדכי, עולה עליו בענוותנותו...

קראו לו ל"שביעי". וכשקראו את הפסוק: "והאיש משה עניו מאד", חשב ר' מרדכי: משה רבנו הי' אמנם עניו גדול, אבל הוא, ר' מרדכי, עולה עליו בענוותנותו.

הוא נזכר עכשיו, איזה שוטה הי' אז, שאחרי התפילה הי' נתון בשמחה גדולה בגלל העלי' שנתנו לו, שכן, הוא ראה בכך שליחות מטעם הקב"ה המודיע לו שהוא הוא העניו האמיתי. משה רבנו הי' אמנם עניו גדול. אבל כל בני ישראל הכירו בגדלותו. ומשה רבנו פרסם בעצמו את גדלותו. שהרי הוא אומר על עצמו: "ויהי בישראל מלך". ואילו הוא, ר' מרדכי, יודע אמנם שהנו גדול בתורה, צדיק ומקובל, ולא זו בלבד שאין הוא מספר על כך לאף אחד, אלא יתר על כן: הוא מסתיר את גדלותו כך שאף אחד לא ידע מכן. גם מאשתו הוא מסתיר את הדבר, אף שלא בעצם הי' מותר לו לספר, שהרי הי' גורם לה נחת, ומצוה גדולה לשמח לב אשתו, ברם הוא מפחד וחושש למסור לה ענין גדול כזה, שמא לא תוכל להתאפק ותספר זאת גם לאחרים.

קצת מוקשה הי' לר' מרדכי, מדוע אומר הקב"ה "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה". הקב"ה הרי ידע שלאחר הרבה דורות יהי' ר' מרדכי, הבנאי, גדול בנגלה ובנסתר, ויהי' עניו כזה שגם מאשתו יסתיר גדלותו וצדקותו כדי לקיים באמת מצות הענוה. כיצד, איפוא, אמר הקב"ה "מכל האדם אשר על פני האדמה"?

בהתעמקו אז בקושיא זו, עלה ברעיונו גם תירוץ לתרץ בו את הקב"ה, שכן הקב"ה ידע אמנם שאחרי הרבה דורות יהי' בן תורה גדול, צדיק גדול, שיהי' גם עניו גדול ביותר, אבל הקב"ה הרי נותן לאדם בחירה חפשית, שהאדם יבחר לעצמו את דרכו, ולמרות שהוא בחר באמת בדרך זו, אבל באותה מידה הי' עשוי הוא, ר' מרדכי, להיות גדול בתורה וצדיק גדול אבל לא עניו כל כך, או כזה שהי' מעריך ומכיר בערך עצמו מצד כבוד התורה, כמו לדוגמא הרב הזקן ר' בייניש מאיר הטוען תמיד שכבוד התורה וכבוד תלמידי חכמים הוא המצוה הגדולה ביותר, והרי גם הוא, ר' מרדכי, הי' יכול להיות כך. ומכיוון שלקב"ה הי' ספק באיזו דרך יבחר ר' מרדכי, לא רצה לסמוך על כך וכתב "מכל האדם אשר על פני האדמה".

ברם, הרעיון לא נתן לו מנוח. לא הי' זה תירוץ מספיק לתרץ בו קושייתו הגדולה כלפי הקב"ה. סוף סוף הרי ידע הקב"ה שהוא יהי' עניו גדול כל כך. כיצד, איפוא, כתב בתורתו הקדושה "מכל האדם אשר על פני האדמה"!?

ר' מרדכי מתבייש עתה מכל השטויות ורעיונות הפרא שהיו לו אז

כאשר התעורר ר' מרדכי משינת שבת של אחרי הצהריים ושתה ציקורי' שחורה מהדוד הרותח, נפל ברעיונו ה"תירוץ" על הקב"ה.

הקב"ה אומר "מכל האדם אשר על פני האדמה", וזה נאמר בזהירות ובדיוק, שכן הקב"ה הי' צריך לומר "והאיש משה עניו מאד מכל האדם", לשם מה מוסיף הקב"ה ארבע מלים נוספות "אשר על פני האדמה"? אלא הקב"ה אמר זאת בצדק. הקב"ה לא יכול הי' לומר סתם "והאיש משה עניו מאד מכל האדם", שכן, הוא ידע שכעבור הרבה דורות יהי' גדול בתורה ובצדקות כזה שיעלה בענותנותו על משה רבנו, וכיצד אפשר לו להקב"ה לומר מכל האדם סתם. משום כך אמר הקב"ה "אשר על פני האדמה", שכן, משה רבנו הי' עניו גדול יותר מכל הענוים אשר על פני האדמה, אלו שהכל יודעים ומכירים גדלותם בתורה ובצדקותם וענותנותם. אבל עניו כזה המסתיר גדלותו בתורה ובצדקות מצד מצות הענוה, לכה לא התכוון הקב"ה באמרו מכל האדם, שכן הוא אכן גדול יותר בענוה ממשה רבנו...

ר' מרדכי מתבייש עתה מכל השטויות ורעיונות הפרא שהיו לו אז, ומודה להקב"ה על שזיכה אותו לראות את הרבי, הבעל שם טוב, ולעלות על הדרך האמיתית בעבודת ה'.

(תרגום מאגרות-קודש ח"ד ע' קפב ואילך)

